

10. Pupyń, A. Hronolohycheskyi ukasatel russkikh lodge [Chronological index of Russian lodges]. Masonstvo v Rossii. Moscow: IZ-tion PEC, 437-468 [in Russian].
11. Robinson, J. (2000). Masonstvo: zabytye sekrety [Freemasonry: the forgotten secrets]. (Trans. with the English. V. Simakov, A. Blaze). Moscow: Kron-Press [in Russian].
12. Soloviev, A. (1998). Masonstvo v myrovoy politike 20 veka [Freemasonry in world politics of the twentieth century]. Moscow: Encyclopedia (ROSSPEN) [in Russian].
13. Soloviev, A. (2001). Masonstvo: slovar-spravochnik [Masonry: Glossary]. Moscow: Agraf [in Russian].
14. Franko, I. (2006). Universitetu v Rossii [Universities in Russia]. Budivnuchuy Ukrainskoi derzhavnosti: Chrestomatiya politichnykh statey Franka. Kiev: Vyd. dim Kyiv-Mohyla Academia, 100-122 [in Russian].
15. Andruschenko, V.P. (ed.) (2002). Politichna filosofiya [Political Philosophy]: korotkuy encyclopeduchnyy slownuck. Kyiv: Znannya Ukrainu [in Ukrainian].
16. Khodorovsky, M. (2004). Masonstvo ta Ukraina [Masonry and Ukraine] (za materialamu dialnosti vilnuy muzyariv v XVIII st.): Ist.-arhiv. narusu. Kyiv [in Ukrainian].

УДК 26(477.41) "18"

Святненко Анна Василівна
кандидат історичних наук, доцент,
професор Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
e-mail: sannaaa@ukr.net

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОСЛАВНИХ ПАРАФІЯЛЬНИХ УЧИЛИЩ НА ПОДІЛЛІ: перша половина XIX ст.

У статті аналізується діяльність початкових духовних навчальних закладів православного відомства на Поділлі у першій половині XIX ст. Звертається увага на проблеми становлення мережі духовних шкіл, їх матеріального забезпечення, формування викладацького складу та контингенту учнів.

Ключові слова: парафіяльні училища, Поділля, духовенство, духовна освіта, учні.

Святненко Анна Васильевна, кандидат исторических наук, доцент, профессор Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Становление и развитие православных приходских училищ на Подолье: первая половина XIX в.

В статье анализируется деятельность начальных духовных учебных заведений православного ведомства на Подолье в первой половине XIX в. Обращается внимание на проблемы становления сети духовных школ, их материального обеспечения, формирования учительского состава и контингента учащихся.

Ключевые слова: приходские училища, Подолия, духовенство, духовное образование, учащиеся.

Sviatnenko Anna, PhD in History, associate professor, National Academy of Managerial staff of Culture and Arts **The formation and development of the orthodox parochial schools in Podolia (the first half of the XIX century)**

In the article the activities of the Orthodox religious primary ecclesiastical schools in Podolia office at the the beginning of the XIX century are analyzed. The problems of the ecclesiastical schools' network, the financial support, the forming of the teaching body and the students contingent are highlighted.

Keywords: development of the Orthodox parochial schools, Podolia, the first half of the XIX century.

At the beginning of the XIX century the stepwise system of Orthodox ecclesiastical schools was established as the result of the total reform of theological education in Podolia and in Ukraine particularly. The basis of its system was the principle of unification of the education, which was accompanied by the centralized management of educational institutions. The statute of the clerical parochial schools, approved 30 August 1814, comprised the principles of the educational and economic life of primary schools.

There were five parochial schools in Podolia at the beginning of the XIX century. Their number remained without any changes despite of the legally established norms which allowed 30 clerical primary schools in every diocese.

The superintendent of schools or the rector and the inspector were responsible for the internal management of it. On these posts the academic board appointed people who had high theological education, good moral features and responsibility. The supervisors were mostly the teachers of seminaries.

The important part of the schools' functioning was the formation of the teacher staff. This case was the most important that why the selection had to held properly. Only the best graduates of Podolia's Seminary got the teachers' posts.

The educational activities of the schools needed the great centralization. The schedule of subjects for studying, the control checking of the knowledge were given by the board and unified for all schools.

The problem of material support of parochial schools was stable. Since 1818 schools were financed by the incomes from the sale of church candles and percents from the academic capital which consisted of economic residues. The fixed staff amounts were minimal and included keeping of schools, salaries of the school managers and teachers and supporting of the students who couldn't pay for studying.

Despite of the weak material schools' assistance, the part of children had the opportunities to get a free or half-free education. The benefits concerned exclusively the orphans and children from poor families. Each year the number of beneficiaries increased.

The real number of free students considerably exceeded the number, fixed by the staff. The diocesan leadership looked for different sources to keep them.

The administration of the college had to find the places of housing for its pupils. They had some problems with the provision of the textbooks and other educational literature. The pupils who did not pay for studying, received free books.

So, the result of the general clerical educational reform in Podolia was the formation of the network of parochial schools where children of Orthodox and Greek-Catholic clergies and secular people got the knowledge.

The activities of schools were totally controlled by the senior management, regulated by numerous laws and orders of state and church authorities. The specific incentive and binding measures of the necessity of education contributed to raising literacy among the Orthodox clergy. The practices of a high-quality selection of teachers, the introductions of new teaching methods, the preferential distribution of textbooks, the giving the right to free education for orphans and children from poor families were useful.

Keywords: elementary spiritual institutions, Podolya, clergy, Spiritual Education, pupils.

Православне духовництво з давніх часів славалося своєю освіченістю, духовністю і високими моральними якостями. Церковні ієрархи надавали неабиякого значення якісній духовній освіті, опікувалися нею, розуміючи рівень відповідальності, що покладався на священно- і церковнослужителів як провідників церковної політики, поширювачів освіти й культури. Дослідження і вивчення історії становлення й розвитку духовних навчальних закладів православного відомства залишається актуальним сьогодні, дає можливість відродити пласт нашої культури, виявити їх роль у загальній структурі вітчизняної системи народної освіти.

Об'єктом дослідження обрано парафіяльні духовні школи православного відомства. Предметом визначено діяльність православного духовництва у сфері початкової церковної освіти на Поділлі у першій половині XIX ст.

Метою даної роботи є спроба відтворити й узагальнити основні заходи духовенства щодо створення та діяльності навчальних закладів зазначеного типу. У цьому контексті постають завдання: простежити динаміку змін чисельності шкіл протягом досліджуваного періоду; проаналізувати забезпеченість закладів вчителями і встановити їх якісний склад; охарактеризувати умови навчання і побуту учнів; розкрити джерела фінансування і способи утримання школярів; з'ясувати рівень успішності навчання.

Діяльність початкових навчальних закладів привертала увагу науковців, істориків, церковних діячів від часу їх заснування і до сьогодні.

Праці загального характеру, в яких висвітлювалась історія духовної освіти з'явилися в XIX ст. Це роботи Б. Титлінова, І. Знаменського, К. І. Покровського, С. Рождественського, Ф. Белявського, П. Орловського, М. Гогоцького. Вони насичені фактологічним матеріалом, дають оцінку заходам церковного керівництва щодо поширення мережі духовних навчальних закладів. Важливим джерелом для вивчення історії парафіяльних шкіл на Поділлі і діяльності духовенства в освітній сфері стали окремі випуски "Трудов Подольського єпархиального историко-статистического комитета" і періодичне видання "Подольские епархиальные ведомости", що виходило протягом 1862-1918рр. Одним з найбільш відомих їх авторів був Ю. Сіцінський, священник, високоосвічена людина, автор близько 200 праць з історії краю. Статті І. Олесницького, І. Чарнецького, М. Яворницького присвячені функціонуванню окремих початкових духовних шкіл Поділля.

Узагальнююча оцінка освітянської діяльності православного духовництва в Україні належить видатним українським історикам та діячам української культури як М. Грушевський, Д. Дорошенко, Н. Полянська-Василенко. Окремі аспекти проблеми, в тій чи іншій мірі знайшли відображення у працях церковних істориків митрополита Іларіона, отця Ів. Власовського.

Серед сучасних вітчизняних дослідників, які вивчають певні аспекти функціонування початкових духовних навчальних закладів слід назвати О. Крижанівського, С. Плохія, Г. Степаненко, І. Сесака, О. Кошель, А. Філінюка, О. Качковського.

Вищезазначені праці певною мірою торкалися окремих питань освітянської діяльності православного духовництва на Поділлі в першій половині XIX ст. Однак ця тема не знайшла свого повного відображення в історичній літературі.

На початку XIX ст. в наслідок проведення загальної реформи духовної освіти на Поділлі, як і в цілому в Україні було започатковано ступеневу систему духовних православних навчальних закладів. В основу її функціонування покладався принцип уніфікації освіти, що запроваджувався через централізоване управління навчальними закладами. Загальне керівництво здійснювала Комісія духовних училищ, а з 1839 р. ці повноваження передано Духовно-навчальному управлінню при синоді. Духовні школи поділялися на вищі, середні й нижчі, між ними встановлювалася ієрархічна підпорядкованість. Засади навчально-виховного і економічного життя початкових навчальних закладів були закладені в статуті духовних парафіяльних училищ, затвердженому 30 серпня 1814р. і чинному протягом досліджуваного періоду.

Реформування навчальних духовних закладів на Поділлі почалося у 1817. Кам'янецьке парафіяльне училище було утворене шляхом відокремлення від семінарії нижчих класів. Шаргородська школа виникла в наслідок перейменування Шаргородського відділення Подільської семінарії на училище. Заснована 1814р. школа у с. Привороття спочатку з метою навчання вчителів для парафіяль-

них народних училищ єпархії, 1817 р. була переорієнтована на підготовку досвідчених церковнослужителів і стала перехідною сходинкою для набуття ними середньої освіти.

Діючі училища не могли задовольнити зростаючі потреби духовництва у навчанні, а нерівномірне їх розташування в єпархії суттєво заважало залученню до навчання дітей з віддалених повітів. Чималі зусилля доклало єпархіальне керівництво для отримання дозволу на відкриття школи у м. Крутих Балтського повіту, що було здійснено у 1833р [13]. Встановлена мережа парафіяльних шкіл залишалася незмінною протягом першої половини XIX ст. попри законодавчо встановленій нормі, згідно якої дозволялося мати в кожній єпархії до 30 навчальних закладів зазначеного типу.

Внутрішнє управління шкіл покладалося на наглядача чи ректора і інспектора. На ці посади академічним правлінням призначались особи, які мали високу духовну освіту, гарні моральні якості і не викликали сумніву щодо благонадійності. Наглядачами училищ ставали переважно вчителі семінарій. Траплялись випадки, коли управління здійснювали особи з академічною освітою [1, 136]. Функції училищних посадовців зводились до впровадження рішень семінарського правління щодо педагогічної і економічної діяльності шкіл і звітування про їх виконання. Через правління семінарії приймалися і відраховувались учні училища, контролювалось викладання дисциплін, регулювались грошові витрати, зараховувались учнів на казенне утримання тощо. Парафіяльні школи знаходились у безпосередній залежності і контролем семінарського правління.

Важливою складовою функціонування шкіл було укомплектування вчительського складу. З огляду на важливість справи підбір проводився ретельно. Складені наглядачами детальні списки кандидатів на учительські посади, із означенням їхніх здібностей, освіти, подавались на розгляд правління, потім затверджувались єпархіальним керівництвом. Вчительські посади надавались кращим випускникам Подільської семінарії. Залучались до викладання й учні семінарій, переважно ті, що мали гарні успіхи у навчанні і певні здібності. Високим освітнім рівнем вирізнялися вчителі Кам'янецького училища. Від часу заснування і до 1828р. там викладали А. Мартиновський, Ф. Щербицький, Г. Звенигородський, М. Лисенький, І. Новацький, які мали закінчену академічну освіту [1, 139]. Це було явище виняткове, бо навіть семінарії відчували гостру потребу у таких кадрах.

Певного вирішення вимагала проблема плинності кадрів у парафіяльних школах. Так, тільки у Приворотському училищі за перші десять років його існування змінилося 10 вчителів. Подібна ситуація спостерігалася і в інших навчальних закладах [11, 327]. Причина цього крилася у слабкому матеріальному забезпеченні вчителів. Згідно встановленим штатам 1820р. приходські училища отримували по 630 руб. асигнуваннями. Оклад наглядача і вчителя 2-го класу становив 200 руб. ас., вчителя 1-го класу – 180 руб. ас. За затвердженими новими штатами (1836р.), Подільську губернію було віднесено до останнього третього розряду, за яким сума на утримання шкіл збільшувалася до 700 руб. ас., річна платня вчителям становила відповідно: 300 і 250 руб. ас [4]. Такий стан речей зберігався до 1864р. Через матеріальні нестатки, більшість вчителів довго не затримувались на посадах, при першій же нагоді залишали їх і займали священицькі місця. Цьому сприяла практика Подільського Преосвященного надавати вчителям право першочерговості в отриманні вільного приходу. Такі привілеї, з одного боку давали можливість залучати до шкіл кращі сили, а з іншого, через часту зміну викладачів, шкодили шкільній справі. В 1832р. академічне правління поширило розпорядження, яким заборонялося звільняти вчителів серед навчального року. В подальшому, вчителі, при зарахуванні на посади давали письмове зобов'язання відпрацювати у школі не менше 4-х років [5].

Справі формування класів і заповнення їх учнями приділялася особлива увага. В перші роки існування парафіяльні школи були напівпорожні. Так, 1817р. у Шаргородському училищі нараховувалося 22 учня у вищому класі і 15 у нижчому класі. У Приворотському, відповідно: 14 і 8 [19,171]. Не усвідомлюючи необхідності і переваги шкільної освіти, не маючи звички до навчання священики не поспішали відпускати своїх дітей до школи. Єпархіальне й училищне керівництво застосовувало примусові заходи. Так, батьків, діти яких досягли 8-12-річного віку, зобов'язували записувати на навчання. За невиконання цього розпорядження від них вимагали письмового пояснення і стягувався штраф. Для кращого контролю єпархія поділялася на навчальні округи, певні повіти прикріплювались до конкретних училищ. На благочинних покладалося складання списків всіх дітей священників і причетників з означенням їхнього віку і надання їх училищному керівництву. Духовні правління разом з благочинними контролювали відправлення дітей до училищ. Такі заходи діяли до 1856р., аж поки духовництво було звільнено від обов'язковості надавати своїм дітям виключно духовну освіту.

В досліджуваний період, в наслідок зазначених заходів кількість учнів у парафіяльних училищах зростала. Так, у Шаргородському училищі в окремі роки навчалася до 200 осіб, у Кам'янецькому до 300 осіб [6].

Щоб охопити навчанням якомога більше дітей духовництва дозволялося вчитися вдома. Дозвіл на це отримували ті, хто не в змозі був сплачувати перебування в училищі, і зовсім не підготовлені до школи. Для них була складена спеціальна програма, за якою діти під наглядом місцевого причетника вчилися читати, писати, співати. Кожного року рівень засвоєння ними знань перевірявся училищним начальством. Найбільш успішні зараховувались до школи, решта поверталася додому для повторного навчання. Згідно відомостей, дітей, що навчалися вдома і були прикріплені до училища було доволі багато. Так, у Шаргородському училищі у 1819 р. таких учнів було 52, в наступних роках на домаш-

ньому навчанні перебувало: 59, 50, 30, 125, 50, 49, 29, 19 [8]. Практика домашнього навчання в цілому була малоефективною. Щоб зменшити її, ускладнювалася система отримання дозволів на домашнє навчання. Згідно розпорядження семінарського правління 1848р. наглядач мав звертатися за дозволом через правління до Преосвященного.

Підготовку до вступу у духовні училища дітей найбіднішого духовництва брали на себе священники. З дозволу єпархіального і училищного начальства вони відкривали спеціальні школи, які ставали філіалами училищ. Ці приватні школи мали низку переваг. Невисока платня, напівдомашня обстановка і якість навчання робили їх доступними і привабливими для духовенства. Так, така школа була відкрита позаштатним священиком Феодором Лисевичем у Томашполі Ямпільського повіту. Навчання проходило за програмою парафіяльних училищ і щорічно у школі перебувало від 10 до 15 осіб [9].

За складом учні училищ були переважно духовного стану, але вчилися і діти світських осіб – дворян, військових і навіть селян. Поступово доступ таким учням до шкіл обмежувався спеціальними розпорядженнями, які мали на меті перетворити училища на закриті станові навчальні заклади. Згідно постанови Комісії духовних училищ 1822р. світських дітей заборонялося зараховувати до училищ з повністю укомплектованими класами учнями духовного стану. При наявності вільних місць, іностанові приймалися не в якості дійсних учнів, а як приватні з обов'язковою платою за навчання. Суттєво обмежувалися їхні права. Так, при звільненні із школи, внесена ними сума за навчання не поверталася. Замість атестата вони отримували свідоцтво про навчання і поведінку. З 1827р. семінарське правління приписувало зараховувати тільки здібних до наук і "благонаравних" при поданні ними свідоцтв про походження і віросповідання. У 1837р. право надавати дозвіл на навчання передавалося від наглядача училища єпархіальному преосвященному. Починаючи з другої половини 30-х років світських дітей в училищах майже не було.

Централізованому врегулюванню підлягала навчальна діяльність училищ. Розклад занять, коло предметів для вивчення, контрольні перевірки знань були уніфікованими для всіх шкіл і запроваджувалися через правління.

Парафіяльні школи складались з двох класів, строк навчання в кожному становив два роки. У першому класі викладали: читання слов'янське по псалтирю, російське письмо, скорочену священну історію, початки арифметики, нотний спів. У другому класі: скорочений катехізис, скорочену священну історію, російську граматику, арифметику, початки латинської граматики, нотний спів.

Навчальний процес підлягав всебічному контролю. Вчителі повинні були надавати наглядачу кожний місяць, а семінарському правлінню кожні три місяці для перевірки конспекти лекцій і відомості успішності учнів. Від викладачів вимагали підвищеної уваги й докладного викладання, передусім, релігійних предметів й церковного співу. Викладання предметів дозволялося за книгами, рекомендованими й виданими Комісією духовних училищ. Обов'язковим було дотримання нових методик викладання. Згідно ним уроки умовно поділялися на дві частини: доступне роз'яснення нового матеріалу й опитування учнів з метою з'ясування рівня засвоєння ними предмету.

Перевірка знань учнів проводилася тричі на рік: перед Різдом, Паскою й літніми канікулами. Умовно вони поділялися на внутрішні й зовнішні. Останні, проводились урочисто, на них запрошувалися почесні особи з духовенства й дворян, родичі учнів. За відмінні успіхи під час випробувань учні отримували публічну похвалу, інколи нагороджувалися книгами. Невстигаючих залишали на повторний рік навчання, могли позбавити казенного утримання. Загальна успішність учнів не була задовільною. Так, ректор семінарії архіандрит Софоній ревізуючи Кам'янецьке училище у 1841р. писав: "учні парафіяльних класів не вміють правильно читати, особливо по церковним книгам, водночас більшість пишуть й співають погано" [1, 144]. У Шаргородському парафіяльному училищі за перші двадцять років існування загальний відсоток учнів, залишених на другий рік навчання становив 21,5%, кількість же відрахованих складала 9,4% [19, 225]. Відраховувалися переважно через вік і погану поведінку. Невстигаючі учні були баластом для шкіл. Через них класи були переповнені, а загальна кількість учнів училищ значно перевищувала рекомендовану кількість. До того ж, перебуваючи в одному класі, учні віком 15 і більше років своїм прикладом негативно впливали на поведінку і навчання менших школярів. В подальші роки керівництво училищ частіше стало звертатися до такого способу позбавлення небажаних учнів, хоча правилом це не стало. Поблажливе ставлення до відрахованих закріпив синодальний наказ від 31 травня 1845р., в якому, зокрема, говорилося: "взявши до уваги, що учні училищ більш чи менш малого віку і через те, з одного боку не виявляють рішучих здібностей до навчання, з іншого – поринають у ледарство через дитяче нерозуміння і через відсутність звички до класичних знань, а не через закоренілу упертість, відрахованих учнів знову прийняти до училищ, не розповсюджуючи це на виключених через вік і погану поведінку" [12].

Питання морального виховання і дисципліни приділялася підвищена увага. Підставою для цього були чисельні випадки серед учнів сварок, бійок, крадіжок, паління. Окрім цього за учнями помічалася ухилення від відвідувань богослужінь, погана поведінка у церкві, грубе ставлення до сторонніх осіб і вчителів. Розроблені спеціальні інструкції, впровадження яких покладалося на інспекторів шкіл, мали на меті корегувати поведінку учнів, стежити за їхнім зовнішнім виглядом, не допускати ганебних вчинків. Інспектори мали контролювати, які книги читають учні, не допускати відвідувань публічних зібрань, забезпечувати нагляд за учнями поза межами школи. Проступки учнів заносились в спеціальні книги, винні в їх скоєнні, а також нестигаючі у навчанні підлягали покаранню. В залежності від сту-

пеню провинності застосовувалися: оголошення догани, стояння на колінах, стягнення штрафу, виключення з училища.

Гуманне ставлення до учнів було закладено у статуті 1814р, в якому не передбачалося застосування тілесних покарань. Проте у всіх училищах найпоширенішим видом покарання за найменші провини залишалося побиття учнів різками, палками, лінійками. Більшість викладачів мали переконання, що це єдиний дієвий й надійний засіб виховання. Так, вчитель Шаргородського училища Щербацький у своєму поясненні щодо жорстокого поводження писав: "через те, що є навик" [10]. Розпорядження Подільських єпископів і семінарського правління щодо заборони побідних методів виховання, не відрізнялися послідовністю і категоричністю. Так, наказ 1827р. зобов'язував вчителів доводити до відома наглядачів про всі випадки провин учнів, вчителі давали розписки про не застосування фізичних покарань. В 1830р. подільський архієпископ Ксенофонт дав нове розпорядженні, щоб "вчителі без відому наглядача не застосовували тілесних покарань" [16].

Сталою була проблема матеріального забезпечення парафіяльних училищ. З 1818р. школи утримувалися на доходи від продажу церковних свічок і на відсотки з основного академічного капіталу, який складався поступово з економічних залишків. Призначені штатні суми були мінімальними і з них належало утримувати навчальні заклади, виплачувати заробітну плату керівництву й вчителям, утримувати безоплатних школярів тощо. Для підтримки життєдіяльності училищ додатково надавалася одноразова грошова допомога. Семінарським правлінням дозволялося економно використовувати гроші із благодійних внесків, заохочувалась будь-яка підтримка, що надходила від сторонніх осіб.

Попри слабе матеріальне забезпечення училищ, частині дітей надавалася можливість отримати освіту безкоштовно і напівбезкоштовно. Пільги поширювалися виключно на сиріт і дітей з бідних родин. Кількість пільговиків з року в рік збільшувалася. Так, у перші роки у початкових училищах Поділля навчалася 2-3 учня-пільговика. У 1826 р. тільки у Кам'янецькому духовному училищі перебувало на повному утриманні 28 і на половинному 17 осіб, у 1850 р., відповідно 88 і 24 особи. У Приворотському училищі щорічно користувалися пільгами до 30 осіб [17]. Встановлені оклади були незначними. На утримання одного казенного учня 1818 р. відводилося 56 руб., а напівказенного – 28 руб. ас. У 1821р. сума збільшилась й, відповідно, становила 80 і 40 руб. ас. Після переведення грошових розрахунків з асигнувань на срібло (1840р.) до 1849р., повний оклад становив 11 карб. 42 коп. [15].

Реальна кількість безоплатних учнів значно перевищувала встановлену штатом. Єпархіальне керівництво для їх утримання вишукували різні джерела. Так, практикувалося надавати бідним учням священицьких й причетницьких місць у приходах, з доходів яких сплачувалось навчання. Таких у Шаргородському училищі з 1823 по 1837рр було 113 осіб [7]. Деякі школярі виховувались на опікунські кошти, що надходили від монастирів, церков, окремих вчителів училищ. Щедрі добродійницькі внески робили церковні ієрархи. Так, єпископ Іоанкій на власні кошти утримував у Приворотському училищі 12 дітей-сиріт [11, 436].

Виконання завдання парафіяльними училищами щодо надання якісної початкової освіти гальмувалося через погані умови навчання. Кам'янецьке знаходилося в кам'яному, але старому і тісному будинку, який потребував капітального ремонту, кошти на який не виділялися. Орендований у 1837р. двоповерховий будинок невдовзі опинився в аварійному стані. Опіка про Шаргородське училище покладалася на Миколаївський монастир, частина приміщення якого віддана була під школу. Нестатки самого монастиря робили ці зобов'язання нездійсненними. Пожертвований князем І.С. Абомеліком будинок під Крутянську школу, поступово руйнувався, поки став зовсім не придатний для використання і школу переведено до Тульчина [14].

Суцільна бідність панувала у всіх училищах. Точної суми на утримання будинків, опалення, освітлення, обслуговуючий персонал не виділялося. Училища отримували залишки від семінарських коштів, приблизно декілька десятків карбованців. Тільки в сорокових роках на вказані потреби школи стали отримувати по 114 карб. 25 коп. на рік [3]. Цих коштів було замало, училищні приміщення слабо освітлювалися й опалювалися, в класах було тісно й брудно, для всіх учнів не вистачало столів й стільців.

На училищне керівництво покладалася справа забезпечення житлом учнів. Серед училищ Поділля тільки Приворотське мало власний гуртожиток [18]. Наглядачі решти шкіл орендували квартири у місцевих причетників, вдів духовного звання, шляхти. Часто наймане житло знаходилося далеко від училища і школярі витрачали багато часу на дорогу. Орендувалися квартири дешеві, що відбивалося на якості житла і його облаштуванні. В кімнаті розміщувалося по 7-10 учнів, спали часто вдвох чи втроєх на одному ліжку. З меблів були тільки дерев'яні ліжка, лави, стіл й стільці.

Антигігієнічні побутові умови, погане харчування й одяг спричиняли часті захворювання серед учнів. Медична ж допомога була організована незадовільно. Згідно статуту 1814р. при парафіяльних училищах не передбачалося ні лікарень, ні лікаря, ні навіть фельдшера. Дітей, що захворіли відпустили додому, чи вони продовжували перебувати в кімнатах разом з іншими школярами. Траплялися випадки, коли наглядачі особисто оплачували лікування учнів. Училищне керівництво проявляло ініціативу й неодноразово зверталось до семінарського правління з пропозиціями щодо організації медичної допомоги. Так, наглядач Шаргородського училища Філімонов просив дозволу на зібрання пожертвувань серед батьків учнів на лікаря й на придбання ліків. Подібні запити надходили від Крутянського училища. Відповідь була такою: "... щоб не переобтяжувати їх (батьків) покладанням нового

обов'язку і без того маючи потребу в утриманні дітей в училищах, залишити цю пропозицію до подальшого про це розгляду" [19, 222]. Тільки в 1839р. синод дозволив використовувати із залишкових училищних сум кошти на лікування бідних школярів. При цьому зауважувалося, щоб надавалася перевага простим, домашнім засобам перед фармацевтичними. Згідно цього розпорядження у 1840р. у Крутянське училищ витратило на лікування 6 карб. 70 коп., 1841р. – 4 карб. 20 коп., в 1843р. – 8 карб. 80 коп. [2]. Таким чином витрати на лікування із залишкових училищних сум, були незначними, як мізерними були самі ці суми.

Певна проблема існувала щодо забезпечення учнів підручниками й іншою навчальною літературою. Казеннокоштані отримували книги безкоштовно з книжкового фонду Комісії духовних училищ. Одна книга видавалась на двох учнів з вимогою акуратного користування й повернення її до училищного книгосховища в належному стані. Своєкоштані мали купувати книги за власні гроші, що було доступно не всім. Так, Часослов коштував 1 карб. 50 коп., Псалтир – 2 карб. 20 коп. Бідні учні отримували підручники в борг і сплачували за них поступово. Однак значна частина учнів залишалася без підручників, про що постійно зазначалося у звітах ревізорів.

Отже, у наслідок проведення загальної духовної освітньої реформи на Поділлі була сформована мережа парафіяльних шкіл, в яких набували знання діти православного духівництва, греко-католиків, світських осіб.

Життєдіяльність училищ підлягала всебічному контролю з боку вищого керівництва й регламентувалася численними законами, наказами державної і церковної влади. Запровадження певних заохочувальних і зобов'язуючих заходів щодо обов'язковості отримання освіти, сприяли підвищенню грамотності серед православного кліру. Корисною була й практика якісного підбору викладачів, введення нових методик навчання, практика пільгового забезпечення підручниками, надання права безкоштовного навчання сиріт й дітей з бідних родин.

Ефективне функціонування парафіяльних шкіл стало можливе завдяки зусиллям місцевого духівництва, яке ініціювало відкриття навчальних закладів, винаходило засоби для їх утримання, займалося підбором приміщень для навчання й проживання учнів, опікувалося станом їхнього здоров'я. Вимогливе ставлення до успішності школярів, підвищена увага до виховання їх у душі християнської моралі вирізняла училища серед інших навчальних закладів і дедалі робила їх привабливими для навчання.

Література

1. Исторические сведения о Каменецком и Барском духовных училищах // Подольские епархиальные ведомости. – 1891. – № 7. – С. 136-159.
2. Материалы для истории духовного просвещения в Подолии. – К.-Подольский. – 1910. – С. 280.
3. Подольские епархиальные ведомости. – 1891. – № 21. – С. 149.
4. Подольские епархиальные ведомости. – 1891. – № 21. – С. 423.
5. Подольские епархиальные ведомости. – 1891. – № 21. – С. 426.
6. Подольские епархиальные ведомости. – 1892. – № 2-3. – С. 54.
7. Подольские епархиальные ведомости. – 1894. – № 11. – С. 198.
8. Подольские епархиальные ведомости. – 1894. – № 11. – С. 200.
9. Подольские епархиальные ведомости. – 1894. – № 11. – С. 201.
10. Подольские епархиальные ведомости. – 1894. – № 13. – С. 240.
11. Приворотское духовное приходское училище до открытия уездного училища. – К-Подольский. – 1916. – С. 327-368.
12. Полное собрание законов Российской империи – Собр. 2-е. – Т. 20. – С. 436.
13. Труды Подольского Епархиального историко-статистического комитета. – К-Подольский. – 1916. – С. 119.
14. Труды Подольского Епархиального историко-статистического комитета. – К-Подольский. – 1916. – С. 136, 140.
15. Труды Подольского Епархиального историко-статистического комитета. – К-Подольский. – 1916. – С. 273, 351.
16. Труды Подольского Епархиального историко-статистического комитета. – К-Подольский. – 1916. – С. 342.
17. Філінюк А.Г. Освіта Поділля на рубежі XVIII-XIX ст. / А.Г. Філінюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Кам'янець-Подільський. – 1998. – С.77.
18. Приворотское духовное приходское училище до открытия уездного училища. – К-Подольский. – 1916. – С. 348.
19. Чарнецкий И. Исторические сведения о бывшей в м. Шаргороде духовной семинарии и духовном училище / И. Чарнецкий. – К. Подольский. – 1890. – 238 с.

References

1. Istoricheskie svedeniia o Kamenetskom i Barskom dukhovnikh uchilishchakh [Historical information about the Kamenetz and Barsky religious school] (1891). *Podol'skie eparkhial'nye vedomosti – Podil's'ki diocesan sheets*, (7), 136-159 [in Russian].
2. *Materialy dlia istorii dukhovnogo prosviashcheniia v Podolii* [Materials for the history of spiritual enlightenment in Podolia] (1910). Kamyanets-Podol'skii, 280 [in Russian].
3. *Podol'skie eparkhial'nye vedomosti* [Podil's'ki diocesan sheets] (1891), (21), 149 [in Russian].
4. *Podol'skie eparkhial'nye vedomosti* [Podil's'ki diocesan sheets] (1891), (21), 423 [in Russian].

5. *Podol'skie eparkhial'nye vedomosti* [Podil's'ki diocesan sheets] (1891), (21), 426 [in Russian].
6. *Podol'skie eparkhial'nye vedomosti* [Podil's'ki diocesan sheets] (1892), (2-3), 54 [in Russian].
7. *Podol'skie eparkhial'nye vedomosti* [Podil's'ki diocesan sheets] (1894), (11), 198 [in Russian].
8. *Podol'skie eparkhial'nye vedomosti* [Podil's'ki diocesan sheets] (1894), (1)1, 200 [in Russian].
9. *Podol'skie eparkhial'nye vedomosti* [Podil's'ki diocesan sheets] (1894), (11), 201 [in Russian].
10. *Podol'skie eparkhial'nye vedomosti* [Podil's'ki diocesan sheets] (1894), (13), 240 [in Russian].
11. *Privorotskoe dukhovnoe prikhodskoe uchilishche do otkrytiia uezdnogo uchilishcha* [Privorotsky spiritual parish school before the opening of the district school] (1916). Kamyanets-Podol'skii, 327-368 [in Russian].
12. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii* [Complete Collection of Laws of the Russian Empire]. Vol. 20, 436 [in Russian].
13. *Trudy Podol'skogo Eparkhial'nogo istoriko-statisticheskogo komiteta* [Proceedings Podolsky Diocesan Historical and Statistical Committee] (1916). K.-Podol'skii, 119 [in Russian].
14. *Trudy Podol'skogo Eparkhial'nogo istoriko-statisticheskogo komiteta* [Proceedings Podolsky Diocesan Historical and Statistical Committee] (1916). K.-Podol'skii, 136, 140 [in Russian].
15. *Trudy Podol'skogo Eparkhial'nogo istoriko-statisticheskogo komiteta* [Proceedings Podolsky Diocesan Historical and Statistical Committee] (1916). K.-Podol'skii, 273, 351 [in Russian].
16. *Trudy Podol'skogo Eparkhial'nogo istoriko-statisticheskogo komiteta* [Proceedings Podolsky Diocesan Historical and Statistical Committee] (1916). K.-Podol'skii, 342 [in Russian].
17. Filiniuk, A.H. (1998). *Osvita Podillia na rubezhi XVIII-XIX st.* [Education skirts at the turn of XVIII-XIX centuries]. *Osvita, nauka i kultura na Podilli*. Kamianets-Podil's'kiy, 77 [in Ukrainian].
18. *Privorotskoe dukhovnoe prikhodskoe uchilishche do otkrytiia uezdnogo uchilishcha* [Privorotsky spiritual parish school before the opening of the district school] (1916). K.-Podol'skii, 348 [in Russian].
19. Charnetskii, I. (1890). *Istoricheskie svedeniia o byvshei v m. Shargorode dukhovnoi seminarii i dukhovnom uchilishche* [Historical information about the former in misti Shargorod seminary and religious school]. K.-Podol'skii, 238 [in Russian].

УДК 930.85

Трач Юлія Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент Київського національного
університету культури і мистецтв
e-mail: 0411@ukr.net

ВИСОКІ ТЕХНОЛОГІЇ У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕХНОГЕННОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У статті розкрито особливості техніки, технологій і техногенної цивілізації з точки зору їхнього впливу на культуру, зокрема наведено основні характеристики техніки, вказано на провідний метатехнологічний спосіб її реалізації, наведено цінності та ознаки техногенної цивілізації, охарактеризовано інформаційні технології як компонент духовної культури людства. Розкрито сутність високих технологій, які впливають на соціокультурну сферу в процесі еволюційного розвитку, з'ясовано їхні специфічні характеристики. Техніка є найважливішим інструментом культури, хоч і намагається її підмінити, а придатність технологій для суспільства залежить від культури, яка встановлює їх межі.

Ключові слова: техніка, технологія, технічна реальність, інформаційні технології, Hi-tech, техногенна цивілізація, культура.

Трач Юлия Васильевна, кандидат педагогических наук, доцент, доцент Киевского национального университета культуры и искусств

Современные высокие технологии в контексте исторического развития техногенной цивилизации

В статье раскрыты особенности техники, технологий и техногенной цивилизации с точки зрения их влияния на культуру, в частности приведены основные характеристики техники, указан ведущий метатехнологичный способ ее реализации, приведены ценности и признаки техногенной цивилизации, охарактеризованы информационные технологии как компонент духовной культуры человечества. Раскрыта сущность высоких технологий, осуществляющих значительное влияние на социокультурную сферу в процессе исторического развития, выяснены их специфические характеристики. Техника является важнейшим инструментом культуры, хотя и пытается ее подменить, а пригодность технологий для общества зависит от культуры.

Ключевые слова: техника, технология, техническая реальность, информационные технологии, Hi-tech, техногенная цивилизация, культура.

Trach Yu., Ph.D., associate professor of Kyiv National University of Culture and Arts

Of high technology in the context of civilization technogenic

In the article, given that understanding of the realities of the contemporary world largely depends on the correct interpretation of the relationship between culture and technology, the features of equipment, technology and industrial society in terms of their impact on culture. That refers to the need for the formulation of philosophical issues related to cultural analysis present stage of technological development as identify the nature of industrial society and its features, the information revolution and its impact on cultural processes in society, information technologies and their consequences for the development of culture, virtualization culture and so on.